

Bogomil Ferfila

SVETOVNO GOSPODARSTVO IN RECESIJA V 80-TIH LETIH

Gospodarski razvoj v 20. stoletju lahko periodiziramo v štiri obdobja: (1) liberalno-tržno obdobje (1900-1913), (2) obdobje konfliktov in avtarkije (1913-1950), (3) zlato obdobje hitre rasti do leta 1973 in (4) obdobje počasnejše rasti po letu 1973. V članku se avtor osredotoči na četrto obdobje, ki se je začelo 1973. leta in za katero je značilno zmanjšanje stopenj gospodarske rasti in povečevanje inflacije. K povečevanju nestabilnosti je prispeval tudi kolaps sistema fiksnih tečajev Bretton Woods 1971. leta. Eksplozija cen nafte je povzročila inflacijsko spiralo in nestabilnost plačilnih pogojev. Takšni trendi so pred kreatorje ekonomskih politik postavili nove cilje in zahteve. V prvi vrsti se je skušalo zmanjšati inflacijske stopnje, razvojna vprašanja in rast zaposlenosti pa so bili sekundarnega pomena.

Economic development of the world in 20th century can be periodized in four phases: (1) liberal-market period (1900-1913), (2) conflict and autarkical period (1913-1950), (3) golden period of quick growth until 1973, (4) period of smaller growth rates after 1973. The author focus on fourth period, which is characterized by slow growth and strong inflationary tendencies. Collapse of the Bretton Woods system of fixed exchange rates gave additional push to the instability of this period. Due to described circumstances economic policymakers have followed new goals and principles. Full employment and development dilemmas have no longer been of primary importance. The most important goal become low

svetovno gospodarstvo, recesija, razvoj

Gospodarski razvoj¹ v 20. stoletju lahko periodiziramo v štiri obdobja:

- 1.) liberalno-tržno obdobje (1900-1913), ki se je končalo s prvo svetovno vojno
- 2.) obdobje konfliktov in avtarkije (1913-1950)
- 3.) zlato obdobje hitre rasti do 1973. leta
- 4.) obdobje počasnejše rasti po letu 1973.

Pri tej periodizaciji oziroma pri vsaki razčlenitvi obdobj gospodarskega razvoja zadevamo ob problem, kako razmejiti posamezna obdobja. Lahko rečemo, da morajo biti izpolnjeni vsaj trije pogoji, da je posamezno obdobje smiselna in utemeljena enota analize:

- obdobje mora biti razpoznavno po kvantitativnih značilnostih;
- le-te se morajo opazno razločevati od faze do faze;
- biti mora jasno razvidno, kdaj se obdobje začne in kdaj konča.

TABELA 1: Rast realnega GDP per capita v štirih obdobjih 20. stoletja (letne povprečne sestavljene stopnje rasti)

Vir: Maddison, 1989: 55

	1990-13	1913-50	1950-73	1973-87
Avstralija	1.1	0.7	2.5	1.5
Avstrija	1.4	0.2	4.0	2.3
Belgija	1.0	0.7	3.5	1.7
Kanada	3.3	1.5	2.9	2.2
Danska	2.0	1.5	3.1	1.7
Finska	1.8	1.9	4.3	2.4
Francija	1.5	1.1	3.8	1.7
Nemčija	1.6	0.7	4.9	2.0
Italija	2.0	0.7	4.8	2.0
Japonska	1.2	0.9	8.0	2.8
Nizozemska	0.9	1.1	3.5	1.2
Norveška	2.0	2.1	3.2	3.6
Švedska	1.5	2.1	3.3	1.6
Švica	1.4	2.1	3.1	0.9
Velika Britanija	0.7	0.8	2.5	1.5
Združene države	2.0	1.6	2.2	1.5
povprečje OECD	1.6	1.2	3.8	1.9
Bangladeš	0.5	-0.3	-0.7	2.1
Kitajska	0.3	-0.5	3.7	6.0
Indija	0.5	-0.3	1.6	1.8
Indonezija	0.5	-0.2	2.1	3.1
Pakistan	0.5	-0.3	1.7	3.1
Filipini	2.5	-0.2	1.9	0.6
Južna Koreja	(0.8)	-0.2	5.2	6.2
Tajvan	0.3	0.4	6.2	6.0
Tajska	0.3	0.0	3.2	3.9
azijsko povprečje	0.7	-0.2	2.8	3.6
Argentina	2.5	0.7	2.1	-0.8
Brazilija	1.4	2.0	3.8	2.2
Čile	(2.1)	1.7	1.5	0.2
Kolumbija	(2.1)	1.5	2.2	1.9
Mehika	1.8	1.0	3.1	0.9
Peru	(2.1)	1.4	2.5	0.1
latinskoameriško povprečje	2.1	1.4	2.5	0.8
povprečje v razvijajočih se deželah	1.2	0.7	2.7	2.5
Nekdanja Sovjetska zveza	1.6	2.3	3.6	1.2
povprečje v 32 deželah	1.4	1.0	3.3	2.2

TABELA 2: Rast realnega GDP v štirih obdobjih 20. stoletja (letne povprečne stopnje rasti GNP v stalnih cenah)

Vir: Maddison, 1989: 36

	1990-13	1913-50	1950-73	1973-87
Avstralija	3.1	2.1	4.7	2.9
Avstrija	2.4	0.2	5.3	2.2
Belgija	2.4	1.0	4.1	1.8
Kanada	6.3	3.1	5.1	3.4
Danska	3.2	2.5	3.8	1.8
Finska	2.9	2.7	4.9	2.8
Francija	1.7	1.1	5.1	2.2
Nemčija	3.0	1.3	5.9	1.8
Italija	2.8	1.4	5.5	2.4
Japonska	2.5	2.2	9.3	3.7
Nizozemska	2.3	2.4	4.7	1.8
Norveška	2.7	2.9	4.1	4.0
Švedska	2.2	2.7	4.0	1.8
Švica	2.6	2.6	4.5	1.0
Velika Britanija	1.5	1.3	3.0	1.6
Združene države	4.0	2.8	3.7	2.5
povprečje OECD	2.9	2.0	4.9	2.4
Bangladeš	1.0	0.5	1.7	4.5
Kitajska	0.8	0.1	5.8	7.5
Indija	1.0	0.7	3.7	4.1
Indonezija	1.8	0.9	4.5	5.4
Pakistan	1.0	1.4	4.4	6.1
Filipini	4.4	1.8	5.0	3.2
Južna Koreja	(2.0)	1.7	7.5	7.9
Tajvan	1.8	2.7	9.3	7.8
Tajska	1.7	2.2	6.4	6.2
azijsko povprečje	1.7	1.3	5.4	5.9
Argentina	6.4	3.0	3.8	0.8
Brazilija	3.5	4.2	6.7	4.8
Čile	(3.4)	3.3	3.7	1.9
Kolumbija	(4.2)	3.8	5.2	3.9
Mehika	2.6	2.6	6.4	3.6
Peru	(3.5)	2.8	5.4	2.6
latinskoameriško povprečje	3.9	3.3	5.2	2.9
povprečje v razvijajočih se deželah	2.6	2.1	5.3	4.7
Nekdanja Sovjetska zveza	3.5	2.7	5.0	2.1
povprečje v 32 deželah	2.8	2.1	5.1	3.4

Ad 1) Nobenega dvoma ni, da se je obdobje stare liberalne ureditve (1900 - 1913) končalo z izbruhom prve svetovne vojne. Letnica 1900 sicer ni pravi začetek tega obdobja, marveč je le začetek obdobja, ki ga v našem kontekstu proučujemo. Za države OECD se je liberalna tržna faza začela okoli leta 1820, za azijsko in latinskoameriško območje pa okoli leta 1870.

ZDA so v tem obdobju, podobno kot vse države OECD, dosegale sorazmerno visoke stopnje rasti. Samo Kanada je imela višjo stopnjo rasti realnega GDP per capita (3.3% nasproti 2.0% za ZDA) oziroma realnega GDP (6.3% nasproti 4.0% za ZDA). Za razvijajoči se svet je to obdobje sorazmerno uspešne difuzije rasti prek trgovinskih in kapitalskih tokov in povezav z razvitimi.

Ad 2) Drugo obdobje (1913 - 1950) je obdobje pretresov in sistemskih šokov: prva in druga svetovna vojna, največja svetovna depresija (1929 - 1932). Propadel je mednarodni denarni sistem. Liberalni trgovinski režim sta zamenjala avtarkija in diskriminatorno okolje, skrčil se je svetovni trg kapitala, pretrgali so se migracijski tokovi. Kljub temu da so ZDA po stopnjah rasti realnega GDP per capita in realnega GDP zaostajale za nekaterimi državami (Kanada, skandinavske države), so ta leta obdobje začetka svetovne vladavine ZDA kot gospodarske, vojaške in politične supersile. Vzporedno s tem sta se močno zmanjšala vpliv in status evropskih držav. Do 1918. leta sta razpadla avstrijski in turški imperij. Kot vojaška in politična supersila se v tem obdobju oblikuje Sovjetska zveza in socialistični blok.

Možno je problematizirati ločnico med drugim in tretjim obdobjem - ali je to leto 1950 ali morda 1945. Ob koncu vojne 1945. leta je bilo veliko evropskih in azijskih gospodarstev v razsulu in ni še bilo mogoče napovedati okvirov povojne ureditve. Do 1950. leta pa je bila povojna obnova končana, končano je bilo tudi obdobje kolonializma v Aziji, ustanovljene so bile nove mednarodne institucije in definirana njihova vloga v povojnem razvoju.

Ad 3) Obdobje 1950 - 1973 je bilo "zlato obdobje" (Golden Age). Nova liberalna svetovna ureditev je bila utemeljena na dobro zamišljeni institucionalni in politični ureditvi (OECD, IMF, Svetovna banka, GATT) ter na učinkovitem gospodarskem sodelovanju vsaj med državami OECD. Zmanjševale so se trgovinske ovire, krepili trgovinski in kapitalski tokovi ter inaugurirali programi mednarodne pomoči.

Spremenile so se tudi domače politike in njihovi instrumenti - usmeritev k rasti in zaposlovanju, aktivnejši fiskalni in denarni politiki, povečanju vloge države v gospodarstvu. Osamosvojene azijske države, nekdanje kolonije, so se zavestno opredelile za strategijo in politiko (policies) hitre gospodarske rasti.

Najmanjšo stopnjo povečanja glede na prejšnje obdobje so dosegle latinskoameriške države (pri rasti realnega GDP per capita z 1.4% na 2.5%, pri rasti realnega GDP pa s 3.3% na 5.2%). Latinskoameriške države so bile v 30-tih in 40-tih letih s svojimi navznoter usmerjenimi dirigističnimi politikami sorazmerno učinkovite. Po drugi svetovni vojni pa se s tako orientacijo njihovim gospodarstvom ni uspelo vključiti v novo liberalno svetovno ureditev.

Ad 4) Četrto obdobje (1973 - 1987) prinese upočasnitev rasti in povečevanje inflacije.

Naftni šok 1973. leta je prišel v času, ko so bili v gospodarstvu OECD že vidni inflacijski pritiski. K nestabilnosti je prispeval tudi sistem fiksnih tečajev Bretton Woods 1971. leta. Eksplozija cen nafte je povzročila inflacijsko spiralo in nestabilnost plačilnih pogojev. Takšni trendi so pred kreatorje ekonomskih politik postavili nove cilje in zahteve. Skušalo se je predvsem zlomiti inflacijo, rast zaposlenosti in razvoj sta bila potisnjena v stran. Drugi naftni udar 1979. leta je inflacijske trende še bolj okrepil.

OBDOBJE UPOČASNJENE RASTI SVETOVNEGA GOSPODARSTVA PO 1973. LETU

1. DRŽAVE OECD

Prelom v gospodarski rasti so države OECD doživele leta 1974, v Latinski Ameriki v začetku 80-tih let, v Afriki in na Bližnjem vzhodu po 1973. letu, le v Aziji preloma še ni bilo. Podrobnejši vpogled nam daje TABELA 3.

TABELA 3: *Ekonomska rast v 126 državah v razdobju 1950 - 1987 (letne povprečne sestavljene stopnje rasti)*

Vir Maddison, 1989: 85.

	1950-73	1973-87	1950-87	1950-73	1973-87	1950-87
	GDP			GDP per capita		
	naš vzorec (ponderirano povprečje)					
32 držav	4.8	3.3	4.2	3.0	1.7	2.5
	ostali svet (ponderirano povprečje)					
41 afriških držav	5.1	2.2	4.0	2.5	-0.9	1.2
11 bližnjevzhodnih držav	8.2	2.4	6.0	5.1	-0.8	2.8
16 drugih latinskoameriških držav	4.8	2.2	3.8	2.1	-0.3	1.2
11 drugih azijskih držav	5.7	6.4	6.0	3.5	4.1	3.7
8 drugih držav OECD	5.7	2.8	4.6	4.2	1.4	3.1
7 vzhodnoevropskih držav	5.0	1.8	3.8	4.2	1.2	3.1
94 držav - skupaj	5.5	2.3	4.3	3.4	-0.1	2.1

Delni vzvod gospodarskega preobrata sta bila oba naftna šoka, 1973. in 1979. leta; najbolj sta prizadela države OECD. V 70-tih letih je prišlo do inflacijskih pritiskov - v veliki meri zaradi zloma ureditve Bretton Woods, ki je temeljila na fiksnih dolarskih tečajih.

Ekonomska politika se je ločila od keynesijanskega modela. Vse je bilo podrejeno zniževanju inflacije in plačilnih deficitov, polna zaposlenost in gospodarska rast sta postali sekundarna cilja.

Gospodarsko rast v ZDA in državah OECD je zavirala tudi objektivna nujnost dolgoročne erozije visokih stopenj rasti. Raven in rast produktivnosti v tretjem obdobju sta bili izjemoma visoki; to nam kaže TABELA 4.

TABELA 4: Rast produktivnosti v državah OECD (GDP na delovno uro) v obdobju 1900 - 1986 (letne povprečne sestavljene stopnje rasti)

Vir: Maddison, 1987: 88.

	1900-13	1913-50	1950-73	1973-86
Avstralija	1.1	1.6	2.7	1.8
Avstrija	1.5	0.9	5.9	2.8
Belgija	0.9	1.4	4.4	1.7
Kanada	3.5	2.4	2.9	1.5
Danska	2.2	1.6	4.1	1.5
Finska	2.1	2.3	5.2	2.5
Francija	1.6	2.2	5.0	3.4
Nemčija	1.5	1.0	6.0	3.0
Italija	2.4	1.7	5.5	2.1
Japonska	2.3	1.7	7.6	3.1
Nizozemska	1.1	1.7	4.3	1.8
Norveška	2.1	2.5	4.3	3.3
Švedska	1.6	2.8	4.4	1.6
Švica	1.6	2.7	3.3	1.6
Velika Britanija	0.9	1.6	3.2	2.5
Združene države	1.7	2.4	2.4	1.2
OECD povprečje	1.8	1.9	4.5	2.2
Nekdanja Sovjetska zveza			3.6	1.2

V "zlatem obdobju" je bila rast produktivnosti v državah OECD kar 4.5%. To je bilo več kot dvakrat toliko kot v prvih dveh obdobjih, ko je bila rast produktivnosti 1.8% oziroma 1.9%. Nihanje v ZDA je bilo precej manjše. "Zlato obdobje" ni bilo tako izrazito kot drugod (v drugem in tretjem obdobju so bile stopnje rasti produktivnosti celo nespremenjene - 2.4%). Evropske države so bile v drugem obdobju mnogo bolj izpostavljene vojnemu uničenju kot ZDA, v tretjem obdobju pa je k njihovi skokoviti rasti največ prispevala povojna obnova, njihovo ponovno vključevanje v mednarodno trgovino ter preseljevanje delovne sile iz kmetijstva v druge sektorje. Ko so evropske države in Japonska končale proces obnove svojih produktivnih in drugih resursov ter se približale tehnološki meji, se je nujno zmanjšal tempo njihove rasti. Pri tehnološkem dohitevanju ZDA niso mogle več toliko profitirati, pa tudi donosi na visoki stopnji naložbene dejavnosti so se zmanjšali.

TABELA 5 nam daje zanimivo primerjalno sliko dosežene ravni produktivnosti države OECD z ZDA.

TABELA 5: Primerjava ravni produktivnosti držav OECD z ameriško (GDP na delovno uro) v obdobju 1900 - 1986 (ameriški GDP na uro je enako 100)

Vir: Maddison, 1987: 89.

	1900	1913	1950	1973	1986
Avstralija	94	87	64	68	73
Avstrija	47	46	26	57	70
Belgija	63	58	40	62	90
Kanada	61	76	76	85	89
Danska	52	56	42	61	63
Finska	30	31	30	55	65
Francija	41	41	38	67	89
Nemčija	49	48	29	64	79
Italija	39	43	33	66	74
Japonska	16	17	13	40	51
Nizozemska	72	67	51	78	84
Norveška	39	41	42	64	84
Švedska	41	41	46	72	76
Švica	53	53	58	70	73
Velika Britanija	82	74	54	64	75
Združene države	100	100	100	100	100
povprečje 15 držav (brez ZDA)	52	52	43	65	76
Nekdanja Sovjetska zveza			28	36	36

Vidimo, da je bila superiornost ameriške produktivnosti največja v prvem in drugem obdobju, potem pa se začno razlike zmanjševati. Še vedno pa je ameriška produktivnost kar za četrtno večja od povprečne produktivnosti v 15 državah OECD.

2. LATINSKA AMERIKA

Latinskoameriški kolaps je bil najbolj opazen na monetarnem področju. Valute teh držav, razen mehiške so bile nasproti ameriškem dolarju povsem razvrednotene. Kljub temu takšna monetarna politika ni imela pozitivnih deviznih učinkov in tudi visoka stopnja inflacije je postala stalnica južnoameriških gospodarstev.

TABELA 6: Tečaji svetovnih valut v razmerju do ameriškega dolarja v razdobju 1900 - 1973 (ameriški centi na enoto nacionalne valute)

Vir: Maddison, 1989: 145.

	1900	1913	1938	1950	1973
Kitajska ^a	75.00	73.00	21.00		50.27
Indija	32.24	32.44	36.63	20.87	12.92
Indonezija	40.20	40.20	55.01	13.23	0.2410
Južna Koreja	n.a.	50.66	28.50	2.00 ^b	0.2511
Filipini	47.40	50.00	50.00	49.62	14.79
Tajvan	50.66	50.66	28.50	9.76	2.62
Tajska	29.05	37.43	44.05	4.48 ^b	4.84
Argentina	98.29	98.29	32.60	6.25 ^b	1.07
Brazilija	19.26	32.36	5.84	5.44	0.0002
Čile	34.06	19.77	4.00	1.67	0.0009
Kolumbija	120.90	113.80	55.95	51.28	0.42
Mehika	48.50	48.12	22.15	11.56	8.00
Peru	48.66	47.70	22.42	6.69	2.58
Nekdanja Sovjetska zveza	51.51	51.51	18.87	25.00	135.00
Francija	19.30	19.30	2.88	0.2857	22.45 ^c
Nemčija	23.82	23.82	40.16	23.81	37.42
Japonska	50.66	50.66	28.50	0.2778	0.3687
Velika Britanija	486.60	486.60	489.00	280.00	245.22
Združene države	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

a Kitajska je imela več vrst srebrnih kovancev

b Prosti tečaj

c Novi frank = 100 starih frankov

Poglejmo latinskoameriško dramo, dramo teh некоč prosperitetnih gospodarstev nekoliko podrobneje. OPEC-ov naftni šok je prizadel uvoznico nafte Brazilijo ter prinesel nepričakovane profite Mehiki in Kolumbiji. Za Argentino, Čile in Peru, ki imajo za svoje potrebe dovolj svoje nafte, je bil nevtralen.

Podobno kakor Jugoslavija so tudi latinskoameriška gospodarstva na naftni šok reagirala prepočasi in nezadostno. Premalo je bilo storjenega pri gospodarjenju z energijo. Ekstenzivna rast se je tako nadaljevala vse do 80-tih let. Recesija v Čilu in Argentini je bila bolj posledica notranjih vzrokov - preobrat - od neomarksizma in peronizma k neokonservativizmu. Uvoz je hitro naraščal, plačilne zagate so se reševale z velikopoteznim zadolževanjem v tujini, večinoma zadolževanjem vlade. Dolg je bil obrestovan po drsečih obrestnih stopnjah in denominiran v ameriških dolarjih. V drugi

polovici 70-tih let so bile latinskoameriške države (tako kot Jugoslavija) soočene z eksplozijo dolga tujini.

TABELA 7: Zunanji dolg v obdobju 1973-86 ter dolg in izvoz per capita v letu 1986

Vir: World Bank, World Tables, 1988.

	1973	1982 zunanji dolg v miljon \$	1986	1986 Dolg per capita \$	1986 Izvoz per capita \$
Argentina	4890	43634	46167	1490	221
Brazilija	12866	91027	106174	773	163
Čile	3179	17342	19410	1584	345
Kolumbija	2320	10302	14619	505	176
Mehika	8990	85890	97662	1227	204
Peru	3213	11636	14575	721	124
6 latinskoameriških držav	35467	248195	298607	1050	206
Bangladeš	4165	4656	7407	74	9
Kitajska	0	8358	21993	21	30
Indija	10625	22816	36814	48	12
Indonezija	6534	26500	42038	252	89
Pakistan	4251	10069	12584	127	34
Filipini	1936	23483	27000	491	87
Južna Koreja	3968	36495	43560	1048	835
Tajvan	(2000)	9654	12693	655	2056
Tajska	903	11496	16971	326	169
9 azijskih držav	34382	153527	221060	338	69
Nekdanja Sovjetska zveza	1166	15707	24000	86	348

Dolg 6 latinskoameriških držav se je v obdobju 1973-1986 povečal s 35.467 milijarde dolarjev na 298.607 milijarde dolarjev, per capita je tako 1986. leta znašal kar 1050 dolarjev na prebivalca. Izvoz v tem letu pa je bil v 6 latinskoameriških državah povprečno 206 dolarjev na prebivalca.

V skupini azijskih držav je zadolženost tako porasla le v Južni Koreji - s 3.968 milijarde dolarjev leta 1973 na 43.560 milijard dolarjev leta 1986. Dolg na prebivalca v letu 1986 je bil v Južni Koreji skoraj enak povprečju 6 latinskoameriških držav (1048 dolarjev), vendar je bil njen izvoz na prebivalca kar štirikrat večji (835 dolarjev).

Dokler so obrestne mere na svetovnih finančnih trgih ostajale pod stopnjo inflacije, se je navedena razvojna strategija latinskoameriških držav še zdela smiselna. V začetku

80-tih let pa se je položaj temeljito spremenil. Države OECD so začele ostro protiinflacijsko politiko. Obrat k restriktivni monetarni politiki, ki jo je inicirala ameriška centralna banka, je zvišal obrestne mere. Vrednost dolarja je narastla, svetovne izvozne cene so začele upadati. Povprečni realni stroški obresti dolga, ki se je obračunaval po drsečem tečaju, so v obdobju 1981-1983 znašali skoraj 16%, medtem ko so v obdobju 1977-80 bili negativni (- 8.7%). Razen Kolumbije so vse obravnavane latinskoameriške države visoko zadolžene. Z izjemo Peruja so vse redno plačevale obresti, glavnico pa so jim reprogramirali. Tudi za plačevanje visokih obresti je bil potreben pritisk IMF na komercialne banke, ki so latinskoameriškim državam dajale kredite.

Domači stroški prilagajanja latinskoameriških držav so bili veliki: padec domačega brutoproizvoda, zmanjšanje dohodkov, naložb, uvoza, življenjske ravni, produktivnosti.

Za razvita tržna gospodarstva velja, da v obdobjih stagnacije ali recesije produktivnost upade v mnogo manjši meri kot v nerazvitih državah. Razvite ekonomije z razdelanimi institucijami trga delovne sile odpustijo odvečne delavce in zapro nerentabilne tovarne. Za latinskoameriške države pa je značilna visoka stopnja samozaposlovanja, družinskih businessov, ki ne morejo postati odprto brezposelni.

TABELA 8: Rast produktivnosti, merjena kot rast GDP na zaposlenega v Latinski Ameriki v razdobju 1950-86 (letne povprečne sestavljene stopnje rasti)

Vir: Maddison, 1989: 94.

	1950-73	1973-80	1980-86	1973-86
Argentina	2.3	1.2	- 1.8	- 0.2
Braziliija	3.9	2.9	- 1.1	1.0
Čile	2.4	1.6	- 1.3	0.2
Kolumbija	2.9	2.5	- 0.1	1.3
Mehika	3.8	2.6	- 2.2	0.4
Peru	3.2	0.6	- 2.0	- 0.6
latinskoam.povprečje	3.1	1.9	- 1.4	0.4

TABELA 9: Primerjalne ravni produktivnosti glede na ameriško produktivnost v obdobju 1950-86

Vir: Maddison, 1898:94.

	GDP na zaposlenega (US=100)			GDP na delovno uro (US=100)		
	1950	1973	1986	1950	1973	1986
Argentina	35	38	34	33	33	28
Braziliija	19	29	30	17	25	25
Čile	39	42	39	36	37	33
Kolumbija	25	31	33	23	27	28
Mehika	22	34	32	21	29	27
Peru	22	29	25	20	25	20
latinskoam.povprečje	27	34	32	25	29	27

V TABELI 8 vidimo, da je v zadnjem obdobju (1980-86) v vseh državah upadala rast produktivnosti, še posebej hitro v Mehiki, Peruju in Argentini (od - 1.8 do - 2.2% letno). Upadanje je razvidno tudi iz TABELE 9, ki kaže produktivnost latinskoameriških držav v primerjavi z ameriško. Argentina, Čile, Mehika in Peru so v razdobju 1973-86 še povečali svoje zaostajanje glede na ameriško produktivnost, merjeno kot GDP na zaposlenega oziroma kot GDP na delovno uro.

Države Latinske Amerike morajo razrešiti štiri probleme, da bodo lahko stopile v nov razvojni cikel. Ti so:

1. breme dolga (dosedaj le reprogramiranje - treba ga je olajšati)
2. davčna kriza
3. inflacija oziroma hiperinflacija
4. čezmerna uporaba administrativnih ukrepov (subvencije, kontrola, intervencije), ki je v preveliki meri zmanjševala vlogo cen in tržne regulacije.

Stara latinskoameriška ortodoksija je skozi štiri desetletja, vse do 1982. leta, producirala sorazmerno visoke stopnje rasti, vendar je imela vgrajene številne destabilizatorje - močno inflacijo, plačilne deficite, socialne napetosti, davčno-monetarno in mikroekonomsko neravnotežje. Posledica vsega tega je bil kaos 80. let. Iz krize so se te države poskušale izvleči s strogimi omejevalnimi politikami, ki so predvsem prepovedovale, ne pa spodbujale. Takšne policies je težko izvajati v državah, ki so izšle iz avtoritarnih režimov in kjer obstoje velike socialne razlike. Nato se je začelo iskati blažje, heterodoksne rešitve. K najbolj preprosti - neplačevanju glavnice in obresti se zateka le Peru. Preostale latinskoameriške države so to nekajkrat poskušale, sicer pa obresti previloma redno plačujejo.

Argentina in Brazilija sta se 1985. in 1986. leta poskušali izvleči iz krize s heterodoksnim paketom, ki je vseboval: zamrznitev cen, plač in tečaja, zmanjšanje inflacijskih pričakovanj z opustitvijo cenovne indeksacije ter oblikovanje novih denarnih enot (avstral in cruzado). Ta prijem je sprva imel nekaj uspeha, nato pa se je podrl. Inercija pretekle inflacije je še naprej zviševala stroške in zmanjševala profite. Ker se je pred uvedbo paketa močno zvišala raven mezd, je to povečalo zasebno povpraševanje, nakupe in inflacijska pričakovanja. Fiksni tečaj domače valute je pospeševal uvoz, zaviral izvoz ter rezultiral v zmanjšanju trgovinskega ravnotežja in deviznih rezerv. Takšna gibanja so zahtevala spremembo stabilizacijskega programa, to pa je podrlo kreditibilnost vlade in ponovno razpihalo inflacijo.

Čile pa se je odločil za drugačen, ultraortodoksen način stabilizacije: osredotočenje na proračun in inflacijo, sprememba četrtnine dolga v tuje lastništvo, liberalizacija gospodarstva v smislu odstranitve administrativne kontrole in odprtja mednarodni trgovini. Tudi tu so bili stroški stabilizacije visoki: velik upad proizvodnje (15% realni padec outputa v letu 1982-83), per capita dohodek je bil 1987. leta skoraj na ravni 1973. leta. Čile je v obdobju stabilizacije moral opraviti tudi radikalne institucionalne sistemske reforme, ki so bile nekje podobne saltu mortale, ki danes poteka v nekdanjih komunističnih državah. Od Allendejevega obdobja, ki je temeljilo na nacionalizaciji, administrativni kontroli in velikem proračunskem deficitu, je prešel na monetaristični prijem chichaške šole: deregulacija, privatizacija, uravnoveženost proračuna, nizke carine. Kot napačni policies sta se izkazala vzdrževanje fiksnega tečaja in popolna svoboda gibanja kapitala.

Poglejmo še mehiški način. Tam je vlada zmanjšala mikroekonomsko neučinkovitost z liberalizacijo uvoza (opustila je uvozna dovoljenja), znižala je carine in se pridružila GATT-u. Od 1200 je privatizirala ali zaprla 700 državnih podjetij, preostalim pa radikalno zmanjšala subvencije ter uvedla bolj realistično cenovno politiko. V zadnjem letu vladanja bivšega mehiškega predsednika De la Madrida so zadali odločilen udarec visoki inflaciji (in inflacijskim pričakovanjem). V znamenitem medsebojnem dogovoru vlade, podjetnikov, sindikatov in kmečkih organizacij so sklenili zamrzniti cene, tečaj in ohraniti stabilnost plač. V letu 1988 se je mehiška inflacija drastično zmanjšala. Zamrznitev tečaja pa je, kot običajno, zmanjšala kompetitivnost mehiškega blaga na tujih trgih ter povzročila velik upad v trgovinskem presežku in deviznih rezervah.

3. AZIJSKA REGIJA

Azijskim državam je z ustreznimi makroupravljaljskimi in razvojnimi politikami edinim uspelo ne samo ohraniti, marveč celo povečati stopnje gospodarske rasti po prelomnem 1973. letu. To je bilo v veliki meri posledica ugodnih gibanj v rasti njihove produktivnosti - to nam kaže tabela 10.

TABELA 10: Rast produktivnosti, merjena kot rast GDP na zaposlenega v azijskih državah v obdobju 1950-86 (letne povprečne sestavljene stopnje rasti)

Vir: ILO Yearbook for 1986 in Statistical Yearbook 1987.

	1950-73	1973-86
Bangladeš	0.3	2.2
Kitajska	2.8	4.6
Indija	1.9	2.4
Indonezija	2.7	3.3
Pakistan	2.7	3.1
Filipini	2.7	0.6
Južna Koreja	4.9	4.7
Tajvan	5.8	4.2
Tajska	3.6	3.5
azijsko povprečje	3.0	3.2

Edino negativna izjema so Filipini; tu je stopnja rasti produktivnosti upadla z 2.7% v obdobju 1950-73 na 0.6% v obdobju 1973-86.

Nov razvojni čudež pomeni reformirajoča se Kitajska. V zadnjem obdobju je od vseh azijskih držav najbolj povečala stopnje rasti produktivnosti (od 2.8% v obdobju 1950-73 na 4.6% v zadnjem obdobju) in se tako pridružila vodilni trojki (Južna Koreja, Tajvan in Tajska). "Prebudil" se je celo Bangladeš, saj mu je stopnje rasti uspelo povečati z 0.3% v obdobju 1950-73 na 2.2% v zadnjem obdobju.

V primerjavi z ameriško nacionalno produktivnostjo pa so rezultati azijskih držav, tudi najbolj razvitih, še vedno obupno nizki.

TABELA 11: Primerjalne ravni produktivnosti v izbranih azijskih državah in v ZDA v obdobju 1950-1986

Vir: ILO Yearbook for 1986 in Statistical Yearbook 1987.

	GDP na zaposlenega (US=100)			GDP na delovno uro (US=100)		
	1950	1973	1986	1950	1973	1986
Bangladeš	6	4	5	5	3	3
Kitajska	6	7	12	5	6	9
Indija	5	5	6	4	4	4
Indonezija	7	8	11	6	6	8
Pakistan	7	8	10	6	6	8
Filipini	13	15	15	11	12	11
Južna Koreja	11	21	33	10	15	21
Tajvan	9	20	30	8	13	20
Tajska	8	11	16	7	9	10
azijsko povprečje	8	11	15	7	8	10

Vseeno pa velja, da je rastoča krivulja gospodarske rasti v azijskih državah izjemen dosežek. Dodatno ga še poveča dejstvo, da so azijske države zvečine uvoznice nafte in jih je tako bolj kot države Latinske Amerike prizadel naftni šok v 40-tih letih. Seveda pa so nanj - v primerjavi z latinskoameriškimi državami - ustrezno reagirale.

Lahko navedemo tri poglobitve razloge za izjemni razvojni uspeh azijskih držav:

- 1.) Kot nam kažeta tabeli 9 in 11, je imela večina teh držav v primerjavi z ZDA ter državami OECD in Latinske Amerike zelo nizke startne osnove. Tudi danes se še nahajajo na nizki stopnji razvitosti, vendar pripravljene na hiter razvoj in sposobne zanj (low level catch-up stage of development). Zato so donosi od naložb v izobraževanje in materialne resurse visoki.
- 2.) Nedvomno je imel ključno vlogo prodoren in uspešen narodnogospodarski management. Posebej se je to pokazalo pri odločanju glede zadolževanja pri komercialnih bankah, glede inflacije in davčne politike. Podobno kot latinskoameriške države so tudi azijske države najemale razvojne in premostitvene kredite, ko so imele plačilne probleme ob naftnih šokih. Vendar so bile pri tem mnogo bolj preudarne. Države, ki so bile visoko zadolžene, kot na primer Bangladeš, Indija, Pakistan, so najemale kredite predvsem pri tujih vladah in mednarodnih institucijah, in to s fiksno obrestno mero in pod drugačnimi pogoji, ne pa pri komercialnih bankah pod spreminjajočimi se pogoji (floating rates). Uspele so zadržati majhen javni (vladni) sektor, sorazmerno majhno število državnih uslužbencev (z izjemo Indije) z relativno nizkimi plačami. Kot neposreden odgovor na naftna šoka so eliminirali vse subvencije domačim porabnikom nafte. Te države praviloma vodijo konzervativno davčno politiko ter so zelo previdne z inflacijo. To je veljalo v prvi vrsti za Indijo, pozneje pa so

takšne strategije sprejele tudi Kitajska, Indonezija, Južna Koreja, Tajvan - vse so imele izkušnje s hiperinflacijo v prejšnjih desetletjih.

- 3.) Azijske države so posebno pozornost posvečale pospeševanju izvoza in izvozne usmerjenosti, diversifikaciji izvoznega programa in ohranjanju kompetitivnosti domače valute. Zato jim je na svetovnem trgu uspelo povečati delež izvoza. Tudi trgovinska povezanost med samimi azijskimi državami je bila večja kot med državami Latinske Amerike.

Končajmo poglavje, ki govori o razvoju svetovnega in ameriškega gospodarstva v 20. stoletju, s pogledom v 21. stoletje.

Kakšni bi bili osnovni ekonomski indikatorji, če bi se razvojni trendi iz obdobja 1973-87 nadaljevali še nekaj desetletij?

Takšne in podobne statistične projekcije imajo močno omejeno vrednost. To nazorno kaže tudi naša tabela. Nekaj let nazaj ni še na primer nihče predvideval razpada sovjetskega imperija - danes pa ne obstaja več.

TABELA 12: Hipotetične vrednosti treh ekonomskih kazalcev leta 2010 (v mednarodnih dolarjih po cenah iz 1980.)

Vir: Maddison, 1989: 107.

	GDP (milijarda \$)	Populacija (miljonov)	GDP per capita
Kitajska	6204	1440	4308
ZDA	5859	307	19084
Japonska	2780	151	18413
Nekdanja Sovjetska zveza	2723	348	7826
Brazilija	1398	248	5637
Indija	1268	1271	998
Nemčija	927	59	15712
Italija	868	61	14228
Francija	782	56	13962
Velika Britanija	749	58	12926

Vidimo, da je 10 držav, ki naj bi bile leta 2010 v obsegu GDP na vrhu, istih kot leta 1900 in 1987. Napovedovalo (pričakovalo) se je postopno zmanjševanje stopenj kitajske gospodarske rasti. Opazno je napredovanje Kitajske, Indije, Brazilije in Japonske. ZDA ostajajo na prvem mestu v družbenem proizvodu na prebivalca z 19.084 \$, na drugem mestu pa naj bi bila Japonska z 18.413 \$ GDP na prebivalca.

ZAKLJUČEK

Na prvi pogled nam dosedANJI pregled razvoja svetovnega gospodarstva v obdobju zadnjih desetletjih ne daje neposrednih napotkov pri razreševanju gospodarskih in drugih zagat slovenske družbe. Analitično proučevanje pa nam pokaže, da so zlasti južnoameriške in azijske države "preigrane" številne razvojne opcije, s katerimi se danes sooča naše gospodarstvo.

Če pričnemo z razvojnim debaklom južnoameriške regije - njeni temeljni problemi: velik inozemni dolg, visoka inflacija, kriza davčnega sistema in prekomerno administriranje, so sila podobni slovenskim. Južnoameriške države imajo za seboj bogato zgodovino reform, s katerimi so se skušale izvleči iz krize. Navzlic nedvomnim razlikam v razvitosti družbenih struktur južnoameriških držav in Slovenije, so njihove reformske izkušnje instruktivne. Določen tip ekonomske politike ima namreč za posledico podobne gospodarske rezultate, kljub določenim razvojnim razlikam. Proučevanje heterodoksnega paketa v Argentini in Braziliji ter ultraortodoksnega načina stabilizacije, ki ga je uporabil Čile, nam z veliko verjetnostjo pokaže gospodarske posledice podobnih stabilizacijskih prijemov v Sloveniji. Čile je podobno kot Slovenija startal v reforme iz levičarsko determiniranega (Allendejevega) obdobja (sistema), ki je temeljilo na nacionalizaciji in administrativni kontroli.

Kot model razvoja pa je nedvomno bolj perspektivno oziranje na razvojne izkušnje azijskih držav kot edino skupino, ki je uspela ne samo ohraniti, marveč celo povečati stopnje gospodarske rasti po prelomnem 1973. letu. Za novo slovensko vlado je posebej zanimivo spoznanje o zelo preudarnem in učinkovitem vladnem menedžmentu teh držav:

- pri politiki zadolževanja (pri vladah in mednarodnih institucijah, ne pa pri komercialnih bankah
- pri brzdanju rasti javnega sektorja, zlasti še števila vladnih uslužbencev in višine njihovih plač
- pri energetske politiki
- pri tečajnem in drugem stimuliranju izvoza
- pri davčni in denarni politiki.

Na teh in drugih področjih je samovšečno slovensko oziranje na najbolj razvite zahodne države manj smiselno - le-te so na pozicijah najbolj razvitega dela sveta že stoletja, Sloveniji pa je tak radikalen preokret še pred durmi.

Opombe

- 1 V našem vzorcu gospodarstev sveta bomo zajeli skupaj 32 držav, in sicer 16 držav OECD, 9 azijskih držav, 6 latinsko-ameriških držav in nekdanjo Sovjetsko zvezo. Te države producirajo 4/5 svetovnega outputa (GDP) in svetovnega izvoza, obenem pa v njih živi približno prav takšen del vsega prebivalstva na svetu.

Literatura

- Leveson I. and Wheeler J.W., *Western Economies in Transition*, Croom Helm, London 1980.
- Maddison Angus, *The World Econoy in the 20th Century*, Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris, 1989.
- Lecaillon J., Paukert F., Morrison C. and Germidis D., *Income Distribution and Development*, ILO, Geneva 1984.
- Maddison A., "Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Countries: Techniques of Quantitative Assessment", *Journal of Economic Literature*, June 1987.
- Perkins D.W., "Reforming China's Economic System", *Journal of Economic Literature*, June 1988.
- Maddison A., *Phases of Capitalist Development*, Oxford University Press, 1982.
- Lewis W.A., *Growth and Fluctuations 1870-1913*, Allen and Unwin, London 1978.